

IL-VALUR TAL-FLUS FIL-BIBBJA

Fr Charles Buttigieg

“Jekk jagħti bir-ras lil xi lsir - jew ilsira - sidu jagħti tletin biċċa tal-fidda lil sid l-ilsir u l-gendus jitħaġġar”

(Ezodu 21:31)

Flus għal-Lhud, Rumani u Griegi

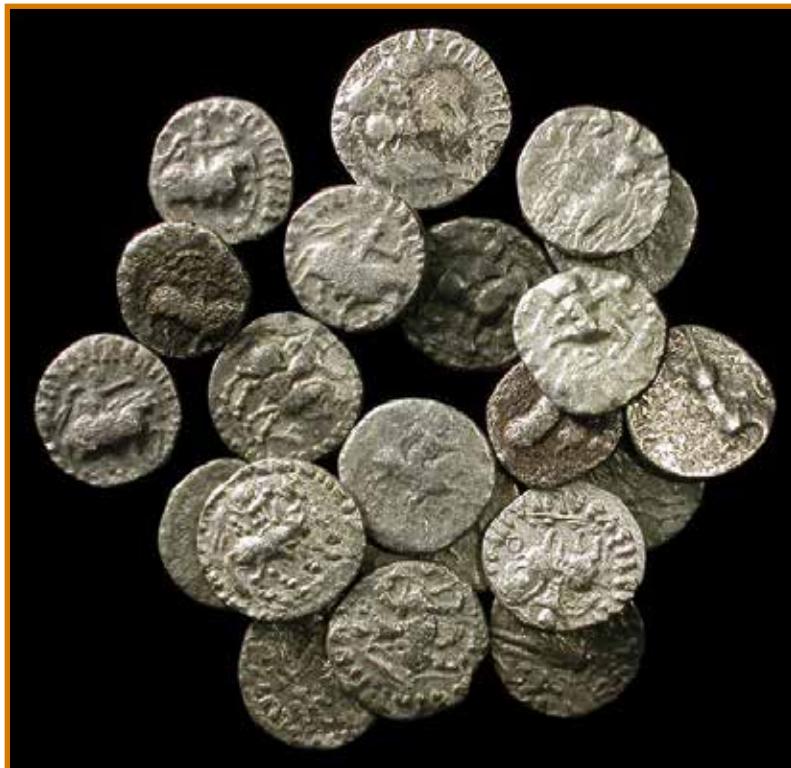
Nafu lkoll dwar l-importanza tal-flus fl-istorja tal-bniedem. Il-Flus, bl-Ebrajk *kesej*, narawhom jiċċirkulaw fl-era biblika u fost il-kulturi differenti tal-Bibbja. Lidja, jew Ludda, fl-Asja Minuri, it-Turkija tal-lum, hija magħrufa bħala l-post tal-invenzjoni tal-muniti tal-flus fi żmien r-re Croesus. Il-flus fil-Bibbja jissemmew 140 darba. Għandna diversi tipi ta' flus li jissemmew fil-Bibbja kemm fl-Antik Testament u kemm fil-vanġelji fil-hajja ta' Ĝesù u fil-parabboli tiegħu. Abraham kien xtara għar bħala qabar għal martu Sara ġewwa Makfela 400 xekel tal-fidda (ara Gen 23:16). Naraw fuq kollox il-pubblikani li jiġbru t-taxxi tal-flus mingħand il-Lhud għar-Rumani li kien jaħkmu fuqhom fil-Palestina. Fil-Passjoni naraw li Ĝesù jinbiegħ għal tletin biċċa tal-fidda.

Fl-Antik Testament naraw lil Abraham li kelli familja kbira sinjura, jagħti 400 xekel tal-fidda lil Għefron

għall-għar ta' Makfela, liema somma llum tqarreb il-195 Euro. Abimelek hallas lil Abraham għal Sara permezz ta' nagħhaq, baqar, ilsiera u 1000 biċċa tal-fidda (ara Gen 20:14-16). Niltaqgħu ukoll max-xekel li kienu l-flus li kienju jużaw il-Lhud biex iħallsu t-taxxi madwar is-sena 500 Q.K.. Il-kelma xekel, ġejja minn *shakal*, tirriferi ghall-użin tal-fidda li biha kienu jħallsu l-Lhud qabel ma daħlu l-muniti propru tal-flus. 3000 xekel kienu jagħmlu talent li kienet somma kbira ħafna (ara l-parabbola tal-mahfra u tat-talenti), illum kieku jiswa mal-1470 Euro. Talent kien fih 60 mina, mis-sistema Babiloniża bbażata fuq in-numru sitta, u kien jagħmel 6000 dinar Ruman. It-talent kien jiżen 34kg ta' fidda u kien paga, dakinhar, ta' 20 sena xogħol. Il-mina kien fiha 50 xekel u kien fiha 567gr ta' fidda (ara Ezech 45:12), fil-valur tal-lum tiswa 24 Euro u 73c. Mina kien fiha 100 dinar (ara Ezech 45:12 u l-parabbola tal-mina f'Luqa 19:12 u l-parabbola tad-drakma l-mitlufa, f'Luqa 15:8).

Xekel Lħudi kien daqs tetradrakma Griega u stater tal-fidda Ruman u kien fihom 11.3 grammi ta' fidda (ara 2 Re 7:16, ara Lev 5:15 u 27:16), illum kieku jiswa 49c. L-istater Ruman kelli l-wiċċ ta' Ċesari fuqu. Kienu jagħmlu 2 dinari jew 4 drachmas Griegi (ara Matt 17:27). Kien hemm ukoll ix-xekel tad-deheb li kien jiswa daqs 15-il xekel tal-fidda, illum jiswa 7.35 Euro, kien hemm il-mina tad-deheb li llum kieku tiswa 370.60 Euro u t-talent tad-deheb li kieku jiswa 22,268 Euro. Fil-fatt ir-Re Salamun kien ġab 420 talent tad-deheb minn Ofir u r-Reġina ta' Sheba kienet ġabitlu 120 talent tad-deheb. Huwa stmat li fir-renju tiegħu ta' 40 sena huwa kelli 36.9 biljun Euro f'talenti tad-deheb. L-Aureus tad-deheb li kellhom il-Lhud kien jiswa kwart ta' mina, illum kieku jiswa 3 Euro u 83c. Il-gera, l-inqas munita tal-Lhud kien fiha 0.6 gramm tal-fidda u kienet tiswa xi 2.45c, u għoxrin bħalha kienu jagħmlu xekel (ara Esodu 30:13). Żewġ għasafar kien jiswew kwart ta' dinar jew nofs kwart ta' xekel jew ftit iktar minn żewġ gera, xi 6c. (ara Matt 10:29). Il-bekah kienet tiswa 10 gera (xi 24.5c) u x-xekel kien fih żewġ beka. Il-prutah tal-Lhud kienet tiswa' ftit, daqs il-qaudrans tar-Rumani. Tajjeb li nghidu li l-Bibbja ssemmi s-self fejn kienet tesiġi li ma jintalabux interassi mill-

foqra u għalhekk kontra kull prattika ta' użura (ara Es 22:25). Ix-xekel kellu fuqu xbieha tal-allat pagani u kellu l-origini tiegħi minn Tir u għalhekk minn Kaanan. Ikla normali kienet tiswa xekel. B'150 biċċa tal-fidda wieħed kien jixtri ziemel (ara 1 Re 10:29). Karru taż-żwiemel kien jiswa 600 xekel (1 Re 10:29). Il-profeta Hosegha kien xtara lura lil martu Gomer il-prostituta u t-tlett iffal tagħha għal 15-il xekel. Il-mohar jiġifieri il-prezz li kien jagħti l-gharūs lill-missier il-mara kien ta' hamsin xekel (ara Dewt 22:28-29).

Id-dinar *denarius*, li tfisser għaxra, kien valur tal-flus tar-Rumani. Ir-Rumani kellhom ukoll il-quadrans, kwadranti, minn *quatuor* li tfisser erbgħa, bħala l-iżgħar munita (ara Matt 5:26 u Mk 12:42, kieku tiswa

0.2c) li erbgħa bħalu kienu jagħmlu assarion (assi), ara Matt 10:29 u Lq 12:6, kieku jiswa 0.77c. Id-dinar fil-fatt kien jiswa daqs għaxar assarion li mbagħad iktar 'il quddiem sar jiswa daqs 16-il assarion. Il-kodrantes tal-Griegi kienet tiswa daqs il-quadrans tar-Rumani. Il-Griegi kellhom ukoll it-tetradrakma tal-fidda li kienet daqs erba' drakmi (510-38 Q.K.) fejn id-drakma kienet tiżen 4.3 grammi. Kien hemm ukoll l-istater tad-deheb li kienet tiżen 8.5 grammi, li kien jiswa daqs 20 drakma. Il-Griegi kellhom il-lepton bħala l-inqas munita (ara Matt 12:2; Lq 12:29) fil-fatt studji fuq il-famuż Liżar ta' Turin (ara ġw 20:7), imsemmi digħi fl-omeliji minn Brawlju ta' Sevilja, juri li fuq l-ghajnejn ta' Kristu kienu tpogġew l-lepton bil-kliem

Grieg magħmula fi żmien Pilatu madwar is-snin 29-32 A.D., skont drawwa Lhudija fid-dfin. Id-dariks, imsemmi għar-Re Darju I minn 521 sa 485 Q.K., kienu tal-Persjani msemmija f'Eżra 8:27 u Neh 7:70 u kien jiżen 8.4 gramma ta' deheb u 5.6 grammi tal-fidda u kellu fuqu r-Re Darju jispara bil-vleġġa. Dawn niltaqgħu magħħom fi żmien l-eżilju ta' Babilonja. Żgur li l-immaġni tal-allat fil-muniti kien sagrilegg kbir għal-Lhud li kienu jsegwu l-projbizzjoni tal-immaġni tal-allat.

Flus għat-Tempju

It-taxxa tat-tempju jiġifieri t-tribut lit-tempju kienet nofs xekel jew didrakma Griega jew dinar (ara Esodu 30:13-16 u Matt 17:24), kieku illum 24.5c. Fil-fatt kienet teżisti din il-munita għat-tempju. Il-lepton Grieg kienet l-inqas flus li kellhom il-Lhud u din kienet inqas mill-gera. U għalhekk meqjusin bħala l-flus tal-armla u tal-fqar kif naraw f'Mark 12:41-44 u Luqa 21:1-4 fejn naraw l-offerta u l-karitā tal-armla ta' 'tliet habbiet (tliet lepton Griegi):

“Kien qiegħed biswit it-teżor, iħares u jara xi flus jitfghu n-nies fit-teżor. Bosta għonja bdew jitfghu ħafna. Resqet waħda armla fqira u tefgħet biċċtejn żgħar, jiġifieri xi tliet habbiet. Hu sejjah id-dixxipli tiegħu u qalilhom: “Tassew nghidilkom, li din l-armla fqira tefgħet iktar minn dawk kollha li tefgħu fit-teżor. Għax dawk kollha tefgħu miż-żejjed tagħħom, imma hi, fil-faqar tagħha, tefgħet kull ma kellha, dak kollu li kellha biex tgħix. Il-lepton kien jiżen 0.5 gramma ta' bronż jew ċomb u tiswa xi 0.8c. Il-kelma Griega *lepton* tfisser żgħir. 32 minnhom kienu jagħmlu dinar li fi żmien Ģesù kienet il-paga ordinarja ta' ġurnata xogħol u 64 minnhom kienu jagħmlu xekel u 3 minnhom gera. 2 leptons kienu jagħmlu quadrans Ruman u 8 minnhom jagħmlu assarion Grieg, 32 minnhom kienu jagħmlu 32 sestertius Ruman (ara

Matt 29:19; Luqa 15:8 u Atti 19:19). Dawn il-flus kienu magħmula mir-Re Alessandru Jannaeus bejn 103 u 76 Q.K. u fuq naha minnhom kien hemm is-simbolu tal-ankra li kienet s-simbolu tal-qawwa navalii tad-dinastija tas-Selewki u fuq n-naħha l-oħra kien hemm is-simbolu tal-kewkba, simboli tas-swewwiet u tar-rejiet. Kienet tiswa madwar 13-il minuta xogħol ta' ġurnata. L-armla fqira titfa' biċċtejn taċ-ċomb jew tliet ħabbiet minn dawn il-flus fit-tempju, xi 2.4c. Bil-valur tal-ħajja u tax-xogħol tal-lum hija tefgħet 1 euro u 25c. Hawnejk Ĝesù jfaħħar il-ġest ta' din il-mara. Jalla kieku aħna ukoll nitfghu Euro fl-offerta waqt il-quddiesa bħalma għamlet din l-armla fqira li tefgħet kull ma kellha, u mhux issib forsi lil min jikkuntenta li jitfa' 1c u jgħid li qiegħed jgħin lill-knisja! F'Mark 11:15 għandna wkoll l-episodju singulare ta' Ĝesù meta qaleb l-imwejjed tas-sarrafa tal-flus fit-tempju għall-poplu Lhudi pellegrin tad-djaspora fejn kien iħallas

t-tribut annwali lit-tempju ta' nofs xekel.

Flus għal Ċesari

It-Tribut lil Ċesari u għalhekk lill-Imperatur Ruman kien ta' dinar Ruman (ara Matt 22:19-21 u Luqa 15:8 u Mark 12:14). “Gew u qalulu: ‘Mghallem, aħna nafu li inti raġel thobb is-sewwwa u li ma thabbel rasek b'ħadd, għax int lejn wiċċ hadd ma thares, imma t-triq ta' Alla tgħallimha kif tassew hi. Sewwa jew le li wieħed iħallas it-taxxa lil Ċesari?’” Ir-risposta ta' Ĝesù hija li jagħtu (fil-Grieg għandna l-kelma *apodote* li tħisser irri tornaw lura) dak li hu ta' Ċesari lil Ċesari u lil Alla dak li hu ta' Alla. Id-dinar Ruman kellu miktub fuqu

‘Cesar Augustus Tiberius, iben id-Divin Augustus’. Id-dinar kienet it-taxxa li kienet tingħata lir-Rumani. Il-munita tad-denarius Rumani kellha l-wiċċ tat-Tiberius u fuq in-naħha l-oħra ta’ Awgħustu Ċesari. Il-kelma denarius ġejja mil-latin: *deni* li tħisser għaxra. Fis-sena 269 Q.K. din il-munita tal-fidda kienet tiżen 6.8 grammi. Fis-sena 211 Q.K. bdiet tiżen 4.5 grammi, sakemm il-valur niżel għal 3.9 grammi fi żmien Kristu. Matt 20:2 u ġew 12:5 jirriferu għal dinar bħala paga ta' ġurnata xogħol. F'Matteu 17:24-27 naraw lil Ĝesù jordna lil Pietru sabiex jaqbad ħuta u f'ħalqha jsib il-flus għall-ħlas tat-taxxa. Huwa sab stater ta' erba' valuri li kienu biżżejjed għal ħlas ta' żewġ persuni jiġifieri għal Pietru u għal Ĝesù. Il-ħuta aktarx kienet dik li wieħed isib fl-Ġhadira tat-Tiberija fejn kienu jistadu l-appostli, it-Tilapia, meqjusa bħala l-ħuta ta' San Pietru. It-taxxa kienet tgħalli l-pubblikani mbagħad lill-kap tal-pubblikani, lil Erodi u mbagħad lill-Imperatur. Id-dħul annwali minn Salome

minn Jamnia u Ashdod u Phasaelis kien ta' 60 talent, dak ta' Filippu mit-territorji ta' Fuq kien ma' 100 talent, ta' Erodi Antipas mill-Galilea u Perea kien 200 talent, ta' Arkelaws mill-Idumea, Ģudea u Samarija ta' 600 talent u ta' Agrippa mill-Palestina kollha kien ta' 2000 talent. F'Mattew 18:23-25 naraw l-istorja tal-qaddej li kelli jagħti 10,000 talent (600,000 dinar, xi 147,000 Euro) lis-sid tiegħu li ħafer dan id-dejn kollu imma huwa ma kienx ħafer lil min kelli jagħtih biss 100 dinar, xi 24.5 euros. F'Lq 12:6 ntilaqgħu mad-dipondju Ruman li kienet munita tal-bronz li kienet tiswa daqs żewġ assi. Aureus Ruman kien fih 25 drakma Griegħa.

Waqt li 240 aureus kienu daqs talent. Dinar Ruman kien fih 16 assi.

Tajjeb ukoll ngħidu dwar iż-żewġ dinari li ħallas is-Samaritan it-tajjeb għarr-raqfel ferut lil tal-lukanda. Dawn kienu paga ta' jumejn, oħrajn jgħidu li kienu flus għal ġimaginej u oħrajn jgħidu li kienu għal xahrejn u għalhekk mela żgur ma kinux biss 'biċċtejn' tal-flus.

Flus għall-Bewsa

Għal tletin biċċa tal-fidda, għal tletin xekel, daqshekk swiet il-bewsa, bil-Grieg *kataphilein*, tat-tradiment ta' Ĝuda l-Iskarjota. Ĝuda ttradixxa lil Gesu għal tletin biċċa tal-fidda, bil-Grieg kellhom il-valur ta' *arguria*,

kif naraw f'Mattew 26:15, Mark 14:10-11 u Luqa 22:1-6. Aktarx kienu tletin stater ta' Antijokja li kellhom fuqhom lil Awgustu Ċesari. It-tletin biċċa tal-fidda huma msemmijin fl-Esodu u fil-ktieb ta' Žakkarija u f'Geremija kap 32. Dakinhar kienu jiswew paga ta' xahrejn xogħol. Ĝuda jiddispjaċi u x'hin ra li Gesu verament kien se jinqatel mar u rritorna l-flus lura fit-tempju però l-qassisin qalu li ma setgħux jitfghu dawn il-flus fit-tempju u għalhekk xtraw l-Għalqa tal-Fuhħari (ara Matt 27:3-8). F'Żakkarija 11:12-13 naraw dawn it-tletin biċċa tal-fidda li jingħata Žakkarija u dan jagħtihom lill-fuħħar fid-dar ta' Alla. Fl-Esodu 21:31

naraw it-tletin biċċa tal-fidda bhala l-prezz ta' ilsir li jinqatel u għalhekk il-flus tad-demm: "Jekk jagħti bir-ras lil xi lsir - jew ilsira - sidu jagħti tletin biċċa tal-fidda lil sid l-ilsir u l-gendus jitħaġġar". It-tletin xekel kien l-kumpens għall-ilsir maqtul. U għalhekk naraw hawnhekk il-prezz li jingħata Alla, lil Ġesù, ir-Re tar-rejjet, prezz ta' ilsir.

Bil-flus li rega' ta' lura Ĝuda fit-tempju, il-qassassin xtraw għalqa għad-dfin tal-barranin. Imsemmija bhala l-Għalqa tal-Fuhħari għaliex il-ħamrija tagħha kienet ta' natura taflija, tafal aħmar, kulur id-demm. Fil-Bibbja hija msemmija bhala *haceldam* jew *akeldama* jiġifieri l-għalqa tad-demm, għaliex bihom inxtara d-demm tal-ħaruf il-ġdid jiġifieri ta' Kristu. Anke d-diskors ta' Pietru f'Att 1:18-19 isemmi din l-ghalqa fejn jgħid li kien xatraha Ĝuda u qatel ruħu b'idejh fiha. Anke ġeremija jsemmi din il-ghalqa kif naraw f'32:2 u 7:32: "Għalhekk, araw, għad jiġi żmien, oraklu tal-Mulej, ma jissejjahx aktar Tofet jew Wied Ben Hinnom imma Wied il-Qatla. Ghad jidfnu f'Tofet, għax ma jkunx hemm post ieħor". San ġirolmu jgħid li din l-ghalqa kienet tinsab fin-nofsinhar tal-muntanja Sijon. Antonju ta' Pjaċenza fis-sena 570 jgħid li kienet isservi għad-dfin tal-pellegrini. Fi żmien il-Kruċjati kienu jindifnu fiha madwar 50 persuna kuljum. Fl-1892 il-Knisja Ortodossa Griega kienet bniet hawnhekk monasteru ddedikat lil San Onofriju. Il-fatt li f'din il-ghalqa mixtri ja b-

demm ta' Kristu kienu jindifnu l-popli kollha, juri kemm is-salvazzjoni ta' Kristu hija miftuha lill-popli kollha.

Bibliografija

Aiken Banks, F., "Coins of Bible Days", in *Journal of Bible and Religion* 24 (1956/3) 234.

Betlyon, J.W., "Coinage", in *Anchor Bible Dictionary* 1, 1076-1089.

Adrian J. Boas, *Archaeology of the military orders*, Taylor and Francis 2006.

A. Bonnard, *L'Evangelie selon Saint Matthieu*, Paris 1963.

Christianity on Coins of the Holy Land, Exhibition Catalogue, Eretz Israel Museum, Tel Aviv 2000.

Daswallader, A.H., "In Go(l)d we trust: Literary and economic currency exchange in the debate over Caesar's coin (Mark 12:13-17)", in *Biblical Interpretation* 14 (2006).

David Hill, *The Gospel of Matthew*, Oliphants 1972.

Habermas, G.R., "The shroud of Turin and its significance for biblical studies", in *JETS* 24 (1981) 47-54.

Hanson, K.C., "The Galilean Fishing economy and the Jesus Tradition", in *BTB* 27 (1997) 99-111.

Kreitzer, L., *Striking new images: Roman Imperial coinage and the New Testament world*, Sheffield 1996.

B. Lindars, *New Testament Apologetic*, London 1961.

Wacks, M., *The handbook of Biblical numismatics: from Abraham to the Crusades*, 2008.